

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1966.3.02>

H. PAALBERG

EESTI NSV LINNADE ELANIKE ARVU DÜNAAMIKAST

NLKP Keskkomitee septembripölenumil tõstis A. Kossõgin järjekordselt üles küsimuse tootmisettevõtete ratsionaalse paigutamise vajadusest. Ühtlasi mõistis ta hukka selle, et tootmist laiendatakse ja uusi ettevõtteid rajatakse peamiselt suurlinnades, väiksemates linnades esinevad võimalused aga jäetakse enamasti kasutamata.¹

Linnade elanike arvu kasv sõltub ühelt poolt tootlike jõudude arengust ja paigutamisest, teiselt poolt aga kajastab eri linnade ja mitmesuguste linnade gruppide elanike arvu dünaamika omakorda vastavas piirkonnas toimunud tootlike jõudude üldist arengut. Sellepärast võibki linnade elanike arvu dünaamika alusel otsustada, kas antud piirkonnas tootlike jõudude areng ja paigutamine on toimunud õigesti või on siin esinenud vigu. Kui linnade arengus on tekkinud suuremaid või vähemaid disproportsioone, siis on selge, et seniseid seisukohti ja suundi tootlike jõudude paigutamisel tuleb korrigeerida.

Seega on linnade elanike arvu dünaamika uurimisel peale rahvastiku geograafia ja linnachituse küsimuste lahendamise suur praktiline tähtsus ka meie igapäevaste majandusprobleemide lahendamisel. Seni aga on elanike arvu dünaamikat Eesti NSV-s vähe uuritud. Selles osas võib märkida vaid V. Tarmisto uurimust Eesti NSV linnade kasvu põhjuste kohta² ja V. Kaufmanni artiklit väikelinnade arengust Eesti NSV-s.³

Eesti NSV kuulub linnarahvastiku osatähtsuse poolest NSV Liidu kõige enam urbaniseerunud rajoonide hulka. 1959. aasta rahvaloenduse ajal oli linnarahvastiku osatähtsus Eesti NSV-s juba 56%. Nõukogude Liidus moodustasid linnaelanikud samal ajal keskmiselt 48% rahvastikust. Viimase viie aasta jooksul on linnarahvastiku osatähtsus Eesti NSV-s veelgi tõusnud ja moodustas 1. jaanuaril 1965 ligikaudu 62% kogu Eesti NSV elanikkonnast.

Linnalisi asulaid oli 1. jaanuaril 1965 Eesti NSV-s 57, neist 33 linna ja 24 alevit. Võrreldes 1. jaanuariga 1940, on nende arv kasvanud rohkem kui 1,8-kordseks, kusjuures linnade arv on kasvanud ainult 6%. Linnaliste asulate arvu kasv langeb seega alevite arvele. Meenutagem, et 1940. a. ei kuulunud alevit linnaliste asulate hulka, kuigi suurem osa praegustest alevitest oli juba siis olemas.

Kuid rohkem kui muutused linnaliste asulate arvus iseloomustab nende arengut ja osatähtsuse suurenemist nende elanike arvu üldine kasv ja osatähtsuse tõus vabariigis. Ajavahemikul 1. jaanuarist 1940 kuni 1. jaanuarini 1964 on linnaliste asulate rahvastik Eesti NSV-s suurenenud 2,1-kordseks, kusjuures linnade elanike arv on kahekordistunud.

¹ «Rahva Hääl» 28. sept. 1965.

² В. Ю. Тармисто, О причинах роста городов Эстонской ССР в послевоенный период. География населения в СССР. Основные проблемы. М.-Л., 1964.

³ V. Kaufmann, Väikelinnade arengust Eesti NSV-s. «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised — Ühiskonnateaduste Seeria» 1963, nr. 2.

Tabel 1

Eesti NSV linnade ja alevite elanike arvu dünaamika aastail 1940—1964*

	1. I 1940	15. I 1959	1. I 1964		1. I 1940	15. I 1959	1. I 1964
Linnad							
Tallinn	159 611 ^a	282 683	319 978	Mõisaküla	2 354	2 163	2 145
Tartu	58 737	74 263	82 152	Suure-Jaani	1 143	1 713	1 663
Kohtla-Järve	6 537 ^b	56 054	62 057	Kallaste	1 627	1 668	1 506
Narva	22 287 ^c	27 630	40 983	Mustla	1 046	1 011	1 003
Pärnu	21 792	36 067	39 706	Alevid			
Viljandi	12 871	17 916	18 827	Maardu	(119)	4 223	5 543
Rakvere	10 445	14 296	15 478	Loksa	(537)	3 316	3 683
Valga	10 368	13 354	14 545	Narva-Jõesuu	1 695	2 751	3 325
Võru	6 614	10 700	12 066	Rapla	(994)	3 073	3 323
Kiviõli	(3 501) ^d	10 444	10 976	Viiikonna	—	1 785	3 045
Kingissepa	4 822	9 720	10 448	Kehra	(556)	2 785	2 970
Haapsalu	4 753	8 567	9 263	Kohila	(952)	2 355	2 502
Sillamäe	(2 630)	8 210	8 998	Räpina	(599)	2 237	2 319
Tapa	3 785	8 001	8 366	Järvakandi	(765)	1 996	2 135
Kunda	1 962	3 776	6 272	Märjamaa	(693)	1 821	2 102
Paide	3 493	5 824	6 163	Vändra	(938)	1 724	2 045
Elva	1 881	4 800	5 888	Tamsalu	(500)	1 564	1 769
Türi	3 291	5 625	5 722	Abja-Paluoja	(957)	1 689	1 709
Põltsamaa	3 119	3 667	4 419	Põlva	(414)	1 466	1 502
Keila	1 243	3 032	4 175	Lihula	(749)	1 510	1 491
Paldiski	718	3 387	3 556	Nuia	(772)	1 047	1 346
Sindi	1 920	3 083	3 387	Järva-Jaani	(830)	1 368	1 318
Tõrva	3 154	2 579	2 628	Võhma	(566)	1 125	1 304
Jõgeva	1 330	2 496	2 494	Aegviidu	(600)	1 082	1 250
Kärdla	1 393	2 688	2 461	Tootsi	(254)	1 057	1 273
Otepää	2 396	2 153	2 286	Pärnu-Jaagupi	(276)	1 234	1 260
Antsla	1 612	2 453	2 250	Püssi	(527)	832	848
Kilingi-Nõmme	1 593	2 147	2 246	Ambla	(523)	761	799
Mustvee	2 610	2 325	2 201	Lavassaare	—	645	594

* Tabel on koostatud Eesti NSV Statistika Keskvalitsuse jooksva aruandluse, «Eesti Statistika» 1940, nr. 2 (219), lk. 98 ja II rahvaloendus Eestis. Valdade rahvastik 1. III 1934. Rahvaloendus andmed, vihik 1. Tallinn, 1934, lk. 1—13 ja O. Boustedt, Die Bedeutung der Flecken im System der zentralen Orte in Estland. «Statistische Berichte» 1943, Nr. 12 (2), lk. 70—72 andmeil.

Sulgudes on antud nende asulate elanike arv, millel 1940. a. ei olnud linnalise asula õigusi.

a Koos Nõmmega (21 888).

c Koos Ivangorodiga.

b Koos Jõhvi, Kohtla-Nõmme, Kohtla ja Kukrusega.

d Koos Küttejõuga.

Viimase 15 aasta jooksul võib Eesti NSV-s linnaliste asulate rahvastiku arvu suurenemise täheldada kaht kõrgperioodi: esimest aastail 1950—1953, teist 1961—1963, mada-
laim juurdekasv, vaid 6000 inimest, oli 1955. aastal.⁴

Linnaliste asulate rahvastiku dünaamika jälgimist sõjajärgseil aastail raskendab täpsustatud andmete puudumine kuni 1959. aastani. Seepärast on käesolevas linnarahvastiku dünaamikat detailsemalt vaadeldud vaid aastail 1959—1963. Sel ajavahemikul ei toimunud enam linnade ja alevite arvus olulisemaid muutusi (moodustati vaid Põlva alev 1961. aastal). Nende rahvastiku arv suurenes sellel perioodil (kaasa arvatud Põlva ilma alevi nõukogule alluvate külade ja talude elanike arvuta) rohkem kui 89 000 inimese võrra ehk 13%, olenedes muutustest olemasolevate linnade ja alevite elanike arvus.

Näeme, et linnade ja alevite elanike arvu dünaamika on enam-vähem sama: linnadel ligikaudu 113%, alevitel ainult veidi üle selle. Kõige madalam kasvutempo on kuni 2000 elanikuga alevitel (107%), iga järgneva suurusgrupi kasvutempo on eelmise omast kõrgem: üle 5000 elanikuga alevitel juba 131%.

⁴ «Вестник статистики» 1964, № 4, lk. 88—89.

Eesti NSV linnade ja alevite elanike arvu dünaamika suurusgrupiti *
aastail 1959—1963 **

Tabel 2

	15. I 1959		1. I 1964		Elanike arvu kasv ajavahemikul 1959—1963, %
	linnu ja alevikke	elanikke	linnu ja alevikke	elanikke	
Linnalised asulad					
kokku	57	677 931	57	765 763	113
Neist elanike arvuga					
kuni 2 000	16	19 772	16	20 635	104
2 001—3 000	14	31 922	14	32 784	102,5
3 001—5 000	8	24 094	8	28 913	120
5 001—10 000	8	49 026	8	56 215	114,5
10 001—20 000	6	76 420	6	82 340	107,5
20 001—50 000	2	63 697	2	80 689	126
50 001—100 000	2	130 317	2	144 209	110,5
200 001 ja enam	1	282 683	1	319 978	113
Linnad					
kokku	33	634 495	33	716 308	113
Neist elanike arvuga					
kuni 2 000	3	4 392	3	4 172	95,1
2 001—3 000	8	19 004	8	18 711	98,5
3 001—5 000	4	13 169	4	15 537	118
5 001—10 000	7	44 803	7	50 672	113
10 001—20 000	6	76 420	6	82 340	107,5
20 001—50 000	2	63 697	2	80 689	126
50 001—100 000	2	130 317	2	144 209	110,5
200 001 ja enam	1	282 683	1	319 978	113
Alevid					
kokku	24	43 436	24	49 455	114
Neist elanike arvuga					
kuni 2 000	13	15 380	13	16 463	107
2 001—3 000	6	12 918	6	14 073	109
3 001—5 000	4	10 925	4	13 376	122
5 001 ja enam	1	4 223	1	5 543	131

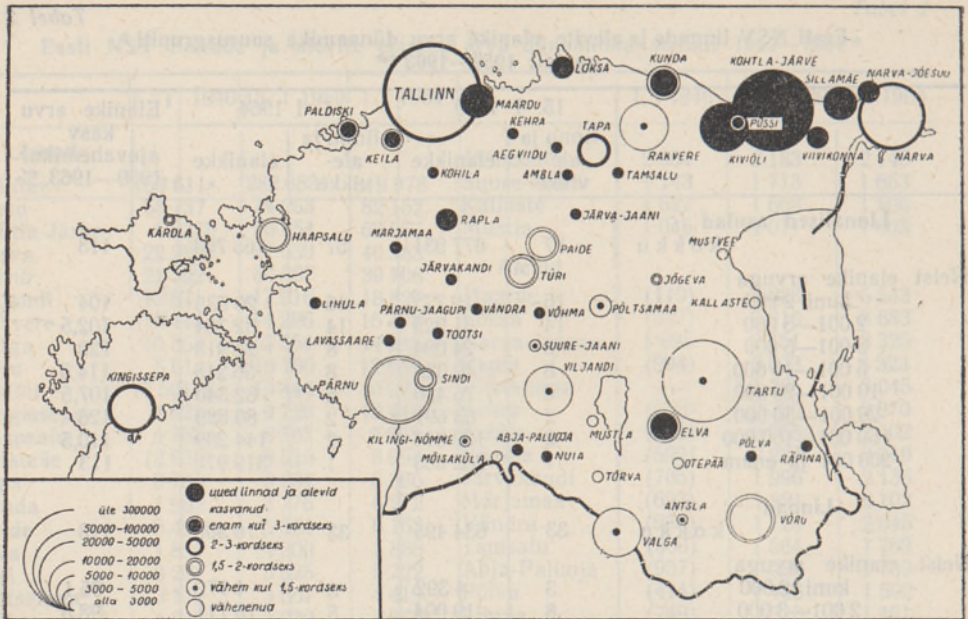
* Linnad ja alevid määrati suurusgruppidesse nende elanike arvu järgi 1. I 1964, et elimineerida asulate arvu muutumise mõju suurusgruppides. Kingisepa elanike arv oli näiteks 1959. aastal 9720 ja 1964. aastal 10 448, kuid tabelis 2 on Kingisepa nii 1959. kui ka 1964. aastal paigutatud 10 001—20 000 elanikuga linnade gruppi.

Tabelis 2 on 1959. aastal alevite hulka arvatud ka Põlva, mis alevi õigused sai alles 1961. aastal.

** Tabel on koostatud 1959. aasta rahvaloenduse ja jooksva statistilise aruandluse andmete järgi.

Linnade osas ei ilmne see tendents nii selgesti, kuigi ka siin on suuremate kasvutempo üldiselt kõrgem kui väiksematel. Kõrgeim kasvutempo, nimelt 126%, esineb 20 000—50 000 elanikuga linnade suurusgrupis (peamiselt Narva arvel), suurusgrupis 3000—5000 (peamiselt suuremate linnade tütarlinnad) on kasv 118% ja suurusgrupis 5000—10 000 — 113%. Sama kõrge on ka vabariigi pealinna Tallinna kasvutempo. Kuni 2000 elanikuga linnade grupis on elanike arv viie aastaga vähenenud 5% ja 2000—3000 elanikuga grupis — 1,5%.

Alevite kasvutempod tuleb lugeda üldiselt õigeaks: kõige kiiremini neist peavadki arenema suuremad. Linnade kasvutempode hindamine on raskem, sest siin esineb nii positiivseid kui ka negatiivseid momente. Positiivseks tuleb lugeda esiteks seda, et kõige kiiremini arenevad 20 000—50 000 elanikuga linnad, ja teiseks seda, et pisilinnade elanike arv ei kasva, kuna enamikul neist puuduvad käesoleval etapil arenemiseks vajalikud eeldused. Negatiivseks aga tuleb lugeda eelkõige seda, et kiiresti kasvab elanike

Joon. 1. Eesti NSV linnaliste asulate elanike arvu dünaamika aastail 1940—1964.

arv Tallinnas. Siin elab juba üle veerandi kogu vabariigi rahvastikust ning tema elanike arv on tunduvalt ületanud optimaalse suuruse.⁵ Teise negatiivse asjaoluna tuleb märkida seda, et kasvutempo 10 000—20 000 ja 50 000—100 000 elanikuga linnade suurusgrupis on madal, märgatavalt madalam vabariigi linnade keskmisest kasvutempost. Kuid just neil linnadel on häid eeldusi kasvuks ja nende kasvutempo peaks olema ühel tasemel 20 000—50 000 elanikuga linnade omaga.

Eesti NSV linnade suurusgrupid erinesid 1964. aastal oluliselt 1940. aasta omadest. Suuremate linnade arv ja osatähtsus on tõusnud. Üle 10 000 elanikuga linnad moodustasid 1940. aastal alla 25% linnade arvust, 1964. aastal oli nende osatähtsus tõusnud juba üle 33%. Samal ajal aga on alla 2000 elanikuga pisilinnade arv vähenenud 4-kordselt: 1940. aastal moodustas nende osatähtsus ligikaudu 39%, 1964. aastal ainult 9% kõigist Eesti linnade arvust.

Aastail 1959—1963 ei ole Eesti NSV linnade arv suurusgrupiti enam oluliselt muutunud. Tähelepanuväärne on seejuures asjaolu, et alla 3000 elanikuga linnade arv ei ole muutunud, 3000—5000 elanikuga linnade oma on seoses Kunda ja Elva elanike arvu suurenemisega üle 5000 vähenenud kahe võrra. Kingissepa on 5000—10 000 elanikuga linnade grupist tõusnud 10 000—20 000 elanikuga linnade gruppi.

Alevite osas on muutused suuremad. Järvakandi, Märjamaa ja Vändra alevi elanike arv on tõusnud üle 2000 ning Viivikonna oma isegi üle 3000. Alla 2000 elanikuga alevite gruppi tuli uuea juurde Põlva. 3000—5000 elanikuga alevite grupp on suurenenud ühe võrra seoses sellega, et Viivikonna ja Narva-Jõesuu elanike arv tõusis üle 3000 ning Maardu elanike arv ületas juba 5000 piiri.

Peamine osa linnarahvastiku juurdekasvust paiknes aastail 1959—1963 vabariigi

⁵ V. Davidovitši järgi, kes lähtus peamiselt linnaehituse ökonomikast, on linna optimaalseks suuruseks 30 000—150 000, lubatavaks suuruseks aga 10 000—300 000 elanikku. (В. Г. Давидович, Планировка городов и районов. Инженерно-экономические основы. М., 1964, lk. 27—34).

Tehnikateaduste kandidaat H. Aben, kes seoses Tallinna generaalplaani koostamisega uuris lähemalt elamuehituse probleeme Tallinnas, leiab, et Tallinn on juba ületanud oma optimaalse suuruse.

Tabel 3

Eesti NSV linnade ja alevite ning elanike arvu dünaamika suurusgrupiti aastail 1940—1964*

	1. I 1940		15. I 1959		1. I 1964	
	linnu ja alevikke	elanikke (tuh.)	linnu ja alevikke	elanikke (tuh.)	linnu ja alevikke	elanikke (tuh.)
Linnalised asulad						
kokku	31	358,1	56	676,5	57	765,8
Neist elanike arvuga						
kuni 2 000	12	17,5	19	25,7	16	20,7
2 001—3 000	4	9,8	12	29,1	14	32,8
3 001—5 000	7	26,4	9	32,3	8	28,9
5 001—10 000	1	6,6	6	46,0	8	56,2
10 001—20 000	3	33,7	5	66,7	6	82,3
20 001—50 000	2	45,8	2	63,7	2	80,7
50 001—100 000	1	58,7	2	130,3	2	144,2
100 001—200 000	1	159,6	—	—	—	—
200 001 ja enam	—	—	1	282,7	1	320,0
Linnad						
kokku	31	358,1	33	634,5	33	716,3
Neist elanike arvuga						
kuni 2 000	12	17,5	3	4,4	3	4,2
2 001—3 000	4	9,8	8	19,0	8	18,7
3 001—5 000	7	26,4	6	21,7	4	15,5
5 001—10 000	1	6,6	6	46,0	7	50,7
10 001—20 000	3	33,7	5	66,7	6	82,3
20 001—50 000	2	45,8	2	63,7	2	80,7
50 001—100 000	1	58,7	2	130,3	2	144,2
100 001—200 000	1	159,6	—	—	—	—
200 001 ja enam	—	—	1	282,7	1	320,0
Alevid						
kokku	—	—	23	42,0	24	49,5
Neist elanike arvuga						
kuni 2 000	—	—	16	21,3	13	16,5
2 001—3 000	—	—	4	10,1	6	14,1
3 001—5 000	—	—	3	10,6	4	13,4
5 001—10 000	—	—	—	—	1	5,5

* Tabel on koostatud 1959. a. rahvaloenduse, jooksva statistilise aruandluse ning kuukirjas «Eesti Statistika» 1940, nr. 2 (219), lk. 98 leiduvate andmete järgi.

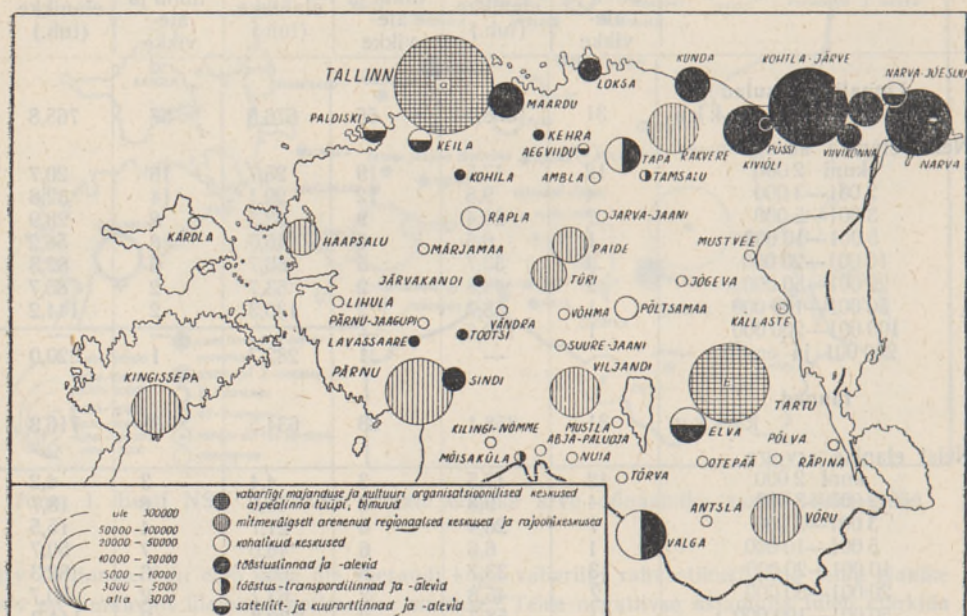
suuremates linnades. Üle 10 000 elanikuga linnadesse ja nende tütarasulatesse⁶ asus ajavahemikul 1959—1963 elama terveit 94% kogu vabariigi linnaliste asulate elanike arvulisest juurdekasvust. Ilma tütarasulateta asus neisse üle 84% ja Tallinnasse üksi 42,6% vabariigi linnaliste asulate rahvastiku juurdekasvust.

Ka regionaalselt on vabariigi linnade ja alevite elanike arvu suurenemises märgatavaid erinevusi. Kui vabariik tööstuse arenemistaseme seisukohalt kaheks põhiliseks piirkonnaks jaotada, siis selgub, et tema tööstuslikult arenenumas osas, Põhja-Eestis,⁷ on linnade ja alevite areng nii pärast sõda üldse kui ka viimasel viiel aastal olnud märgatavalt kiirem kui Lõuna- ja Lääne-Eestis. Nii suurenes Põhja-Eestis linnade ja alevite elanike arv ajavahemikul 1959—1963 keskmiselt 15%, Lõuna- ja Lääne-Eestis

⁶ Tallinna tütarasulateks on Keila, Paldiski, Maardu ja Aegviidu; Kohtla-Järve tütarasulateks — Viivikonna ja Püssi; Tartu tütarasulaks — Elva; Pärnu tütarasulaks — Sindi; Rakvere tütarasulaks — Kunda ja Narva tütarasulaks — Narva-Jõesuu.

⁷ Siia on arvatud vabariikliku alluvusega linnad Tallinn, Kohtla-Järve, Narva ja Sillamäe ning Harju, Rapla, Paide, Rakvere ja Kohtla-Järve rajoon.

aga vähem kui 9%. Kogu linnaliste asulate rahvastiku juurdekasvust langeb neil aastail 78% Põhja-Eesti ning ainult 22% Lõuna- ja Lääne-Eesti linnade ja alevite arvele. Vabariigi kui terviku seisukohalt on see ebasoovitav, sest juba 1959. aastal elas Põhja-Eestis 67,5% vabariigi linnaliste asulate rahvastikust. Samal ajal aga moodustab Põhja-Eesti ainult 37% kogu vabariigi territooriumist.

Joon. 2. Eesti NSV linnade ja alevite funktsionaalsed tüübid.

Suuri erinevusi on linnade ja alevite mitmesuguste funktsionaalsete tüüpide arengus olnud nii viimasel viiel aastal kui ka üldse pärast sõda. Paistab silma tihe seos linnalise asula funktsionaalse tüübi ja kasvutempo vahel. Aastail 1959—1963 kasvasid kõige kiiremini tööstuslinnad ja -alevid, keskmiselt rohkem kui 121%. Ometi ei määra funktsionaalne iseloom asula kasvu. Tööstusasulas ei suurene elanike arv mitte sellepärast, et tegemist on tööstusasulaga, vaid olenevalt sellest, kas temas tööstus areneb või mitte. Narvas, Kundas, Maardus, Viivikonnas ja mujal, kus tööstus viimasel viiel aastal kiiresti arenes, suurenes elanike arv jõudsasti, Kiviõlis, Kohilas, Järvakandis, Sindis, Püssis, Lavassaares jt., kus tööstuse areng oli neil aastail aeglasem ja tööjõu vajadus ei suurenenud, kasvas ka elanike arv aeglaselt või ei kasvanud üldse.

Sõjajärgseil aastail soodustasid tööstuse arengut meie vabariigis põhiliselt kaks tegurit. Üheks neist oli loodusvarade (eeskätt põlevkivi) forsseeritud kasutuselevõtt. Põlevkivitööstus arenes seepärast eriti kiiresti esimestel sõjajärgsetel aastatel, kui kütteenete bilanss meie vabariigis oli pingeline ning nõudmine nende järele suur. Põlevkivitööstuse hoogne laienemine põhjustas mitmete uute linnaliste asulate (Kohtla-Järve ja Kiviõli linna, Viivikonna alevi jt.) tekkimise Kirde-Eestis. Loodusvarade kasutamise baasil tekkisid uued alevid ka Maardu (fosforiit), Tootsi ja Lavassaarde (turvas). Kalatööstuse baasil peamiselt Lääne-Eestis tekkivad uued ettevõtted ei toonud kaasa uute linnaliste asulate teket, küll aga soodustasid mõningal määral olemasolevate (Pärnu, Haapsalu ja Kingissepa) arengut.

Teiseks tähtsaks põhjuseks Eesti NSV tööstuse arengus oli olemasolevate tööstusettevõtete täie võimsusega käikulaskmine, nende laiendamine ja rekonstrueerimine. Suurem osa Tallinnas, Tartus, Narvas, Pärnus jt. linnades olevatest uutest töötleva tööstuse ettevõtetest on sõjajärgseil aastail välja kasvanud omaaegsetest väikestest ette-

võtetest kas nende laiendamise ja rekonstrueerimise või siis tootmistegevuse täieliku reorganiseerimise teel. Nii on kujunenud Tallinnas sellised suured tööstusettevõtted, nagu H. Pöögelmanni nimeline Raadiotehnikatehas, raadiotehas «Punane Ret», Kalinini nimeline Elavhõbedaalaldite Tehas, Tallinna Ekskavaatoritehas, mööbli eksperimentaalvabrik «Standard» jt., Narvas — Kreenholmi Manufaktuur jne. Sellest tingitult kasvasid kiiresti just sellised vanad tööstuslinnad nagu Tallinn ja Narva, vähemal määral ka Tartu ja Pärnu.

Peale tööstuse mõjutas linnade ja alevite arengut ka sõjajärgseil aastail nende administratiivne funktsioon. Hulk väikesi linnalisi asulaid⁸ muudeti 1950. aastal rajoonikeskusteks, mille tagajärjel elanike arv suurenes märgatavalt Türil, Raplas, Tõrvas, Jõgeval, Otepääl, Pärnu-Jaagupis, Märjamaal, Vändras jm. Seoses administratiivrajoonide suurendamisega kaotas suurem osa neist 1959. aastal oma rajoonikeskuse funktsiooni. Praegu on rajoonikeskuseks veel ainult Rapla. 1959. aastast võib nendes asulates enamasti konstateerida elanike arvu stabiliseerumist või isegi langust, välja arvatud Märjamaa ja Vändra, kus elanike arvu kasv on jätkunud mõningal määral, kuna nad kaotasid oma administratiivsed funktsioonid mõnevõrra hiljem, vastavalt 1962. ja 1963. aastal.

Märgatavalt on linnaliste asulate arengut meie vabariigis mõjutanud ka nende asend suuremate linnade suhtes. Selle teguri mõjul on kiiresti kasvanud Tartu tütarlinn Elva, Tallinna tütarlinn Keila ning Narva tütaralev Narva-Jõesuu. Kõigis neis on tekkinud suured individuaalelamute rajoonid, mille elanikud enamikus töötavad vastavas emalinnas.

Muidugi ei saa öelda, et Elva, Keila ja Narva-Jõesuu sõjajärgne areng on tingitud ainult nende asendist suuremate linnade suhtes. Selles on kahtlemata oma osa olnud ka teistel teguritel. Nii olid Keila ja Elva aastail 1950—1962 rajoonikeskusteks. Elva ja Narva-Jõesuu on ühtlasi kuurortasulad, mida suvituskohtadena tunti laialdaselt juba enne Esimest maailmasõda.

Kõige madalam oli kasvutempo (100,5%) asulais, mis kujutasid endast kohalikke majandus- ja kultuurikeskusi. Suurem osa linnalisi asulaid, nimelt üheksa 11-st, mille elanike arv ajavahemikul 1959—1963 langes, kuuluvad funktsionaalselt just sellesse gruppi. Ülejäänud kahest on üks (Lavassaare) tööstusalev, teine (Mõisaküla) transporditööstuslinn. Üheksast asulast, kus elanike arv vähenes, olid viis (Antsla, Mustvee, Kallaste, Suure-Jaani ja Lihula) varem rajoonikeskused, kaks (Kärdla ja Jõgeva) on seda veel praegugi.

Elanike arvu vähenemine või aeglane kasv kohalikes majandus- ja kultuurikeskuse tüüpi asulais on normaalne nähtus, kuna nende asulate kui kohalike keskuste osatähtsus pidevalt väheneb. Seoses transpordi- ja kommunikatsioonide paranemisega avaldavad üha tugevamat külgetõmbejõudu suuremad rajoonikeskused, eriti rajoonidevahelised (nn. regionaalsed) keskused. Teisel poolt aga suureneb järjest ka nende teenuste osatähtsus, mis maaelanikkonnal on muutunud kättesaadavaks kohapeal nii igapäevaste kui ka perioodiliste vajaduste rahuldamiseks. Need võimalused laienevad liikuvate teenustöökodade, teenustööde vastuvõtupunktide, kaupluste jne. võrgu väljaarendamisega edaspidigi. Seepärast võib eeldada, et tulevikus väheneb kohalike keskuste osatähtsus ümbruskonna maarahvastiku teenindamisel veelgi. Seoses sellega väheneb ka nende elanikkond.

Niisuguste asulate edasine arendamine on seepärast otseselt sõltuv nende ümberspetsialiseerimisest. Omaaegses rajoonikeskuses Pärnu-Jaagupis näiteks loodi masinatraktori- ja baasil koondise «Eesti Põllumajandustehnika» rajooniosakond.

Selleks et tagada Eesti NSV iga linna ja linnade võrgu kui terviku otstarbekohane areng ja võimalikult ratsionaalne elanike arv neis, tuleb senisest rohkem tähelepanu pöörata linnade võrgu plaanipärasele arendamisele, lähtudes iga linna funktsionaalsest iseloomust ja osatähtsusest vabariigis. Vabariigi linnade areng on vaja viia teaduslikult

⁸ Kiviõli, Tapa, Elva, Türi, Põltsamaa, Keila, Loksa, Rapla, Tõrva, Otepää, Räpina, Antsla, Kilingi-Nõmme, Mustvee, Märjamaa, Vändra, Abja-Paluoja, Suure-Jaani, Kallaste, Lihula ja Pärnu-Jaagupi.

põhjendatud alusele, milles on arvestatud kogu vabariigi majanduse ja kultuuri proportsionaalse arendamise vajadust. Ainukeseks niisuguseks aluseks on kogu vabariigi territooriumi hõlmav rajooniplaneerimise projekt.

Juba kohe pärast Suurt Isamaasõda astuti meie vabariigis esimesi samme linnade kasvu ja nende elanike arvu dünaamika juhtimiseks plaanipärase arengu teele.⁹ Oli loomulik, et sõjatules purustatud linnu ei ehitatud üles enam endisel kujul, vaid otsiti uusi teid, kuidas neid taastada paremana ja ilusamana kui enne, nii et nad vastaksid kaasaaja nõuetele ning rahuldaks sotsialismi- ja ka kommunismiajastu inimese järjest kasvavaid nõudeid.

Linnade arendamise alustena hakati koostama linnade generaalplaane. Tallinna generaalplaan, mille koostamist oli alustatud juba 1946. aastal ning täiendatud 1950. ja 1951. aastal, kinnitati 1953. aastal. Valmisid generaalplaani ka Eesti NSV teiste suuremate linnade jaoks: Tartu ja Pärnu generaalplaan kinnitati 1948., Narva generaalplaan 1950. aastal.

Nüüd on generaalplaani koostatud juba kõigile linnadele, välja arvatud Mustla.

Kõrvuti vanade linnade taastamisega tuli planeerida ja välja ehitada ka uusi linnalisi asulaid, peamiselt põlevkivibasseinis. Kuigi siin juba enne sõda olid olemas küllalgi suured töölisasulad, nagu Kohtla-Järve, Kiviõli (kumbki 3000—4000 elanikuga), Kohtla-Nõmme, Püssi, Küttejõu jt., ei olnud neist ühelgi linnalise asula õigusi, nad ei olnud linnaliste asuladena õieti planeeritudki ega välja ehitatud. Peamiseks elamutüübiks oli neis ajutine barakk, puudus heakorrastus, nõrgalt olid arenenud teenindavad ettevõtted.

Oli selge, et sotsialismi tingimustes ei saanud need asulad säärastena enam eksisteerida. Pealegi oli seoses põlevkivikaevandamise ja -töötlemise kiire kasvuga ette näha siinse elanikkonna kiiret suurenemist. Seepärast oli vaja kohe asuda põlevkivibasseini linnaliste asulate võrgu planeerimisele ja väljaarendamisele. Koostati Kohtla-Järve linna generaalplaan, mis nägi ette elamurajooni rajamise paari kilomeetri kaugusele V. I. Lenini nimelise Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaadist.¹⁰

Aastail 1950—1951 koostati kogu põlevkivibasseini hõlmav rajooniplaneerimise projekt, mis oli tol ajal üks paremaid ja komplekssemaid Nõukogude Liidus; oma kompleksuse tõttu on teda veel hiljemgi ära märgitud ja eeskujuks toodud.¹¹ Kõnesolevas projektis ei olnud lahendatud mitte ainult tootmise ja asustuse paigutus, vaid ka teised sellega seotud probleemid, nagu puhke- ja kuurordirajoonide asetus ja metsastus ning haljastus, mis kaevanduste rajoonis on eriti tähtsad, ja mitmed muudki küsimused. Kuna see projekt oli Eestis rajooniplaneerimise alal esimene ja Nõukogude Liiduski astuti sel alal alles esimesi samme, polnud temagi vaba puudustest, millest olulisim oli projekti majanduslike aluste nõrkus.

Kuigi meie linnade generaalplaanide ja põlevkivibasseini rajooniplaneerimise projekti koostaniine olid suureks sammuks edasi omal alal, ei suudetud sellega siiski lahendada territoriaalse planeerimise põhiülesandeid meie vabariigis. Jäi saavutamata see, et linnaliste asulate arendamisel oleks piisavalt arvestatud olemasolevaid eeldusi ja vajadusi, tekkisid disproportsioonid nii linnade suurusgruppide ja linnade kui ka erinevate regioonide arenemistempeede vahel. Lõuna- ja Lääne-Eesti linnad, nagu nägime, arenesid märksa aeglasemalt kui Põhja-Eesti omad. Samal ajal kui üksikud linnad, nagu Tallinn, Narva, Kunda, Keila ja mõni teinegi, kasvasid 2—3-kordseks ja veel rohkemgi või tekkisid

⁹ Meenutagem, et sõjatules oli Narva hävinud täielikult, rängalt oli kannatada saanud pealinn Tallinn, kus hävis 6126 elamut (D. Bruns, Tallinn täna ja homme. Tallinn, 1962, lk. 9), ülikoolilinn Tartu, Tapa, Jõhvi, Otepää jt. Eesti NSV linnade elamufondist oli hävinud 57%. (Достижения Советской Эстонии за 20 лет. Статистический сборник. Таллин, 1960, lk. 5).

¹⁰ Kahjuks peab aga märkima, et Kohtla-Järve elamurajooni (nn. sotsialistliku linnaosa) asukoht ei ole õnnestunult valitud. Ta paikneb soostunud, võsastikuga kaetud paepärsel ning valitsevad läänetuuled kannavad siia saastatud õhku tööstusettevõtete territooriumilt.

¹¹ Д. И. Богорад, Районная планировка. Вопросы планировки промышленных районов. М., 1960, lk. 34.

täiesti uued linnad Kohtla-Järve, Kiviõli ja Sillamäe, oli osa Eesti NSV suuremate linnade kasv vägagi aeglane — vähem kui 1,5-kordne. Niisugustena märgime eeskätt Tartut, Viljandit, Rakveret, Valgat. Kõige selle tagajärjeks on, et praegu paikneb ligemale 70% vabariigi linnarahvastikust Põhja-Eestis.

Peamiseks põhjuseks, mis on takistanud vabariigi linnade võrgu plaanipärast väljaarendamist, tuleb pidada kogu vabariiki haarava rajooniplaneerimise projekti puudumist. Seetõttu ei ole võimalik olnud lahendada linnade arendamise probleeme komplekselt ning arvestada kogu vabariigi kui terviku ja iga linna kõige otstarbekama väljaarendamise eeldusi ja võimalusi. Sellest tingitult on linnade olemasolevate generaalplaanide majanduslikud alused ja linnade arengu suunad puudulikult läbi mõeldud, mistõttu nendegi plaanide ellurakendamine osutus sageli raskeks. Tihti jäi realiseerimata ka see väärtuslik, mida generaalplaanid sisaldasid, kuna neid ei arvestatud küllaldaselt linna tegelikul arendamisel. Seega jäi stiihilisuse moment meie linnade sõjajärgses arengus veel küllaltki oluliseks ning vabariigi üksikute linnade elanike arvu kasv ei vasta kaugeltki ratsionaalse linnade võrgu väljaarendamise vajadustele.

Et tagada meie vabariigi linnade võimalikult ratsionaalne väljaarendamine, tuleb hakata senisest teadlikumalt välja kujundama linnade ja alevite võrku kui tervikut. Kuna vabariigi linnaliste asulate võrgu väljakujundamisel on võtmepositsioonil regionaalsed keskused, siis peavad edaspidi kõige kiiremini arenema hakkama just need, millide senine areng oli suhteliselt aeglane. Sellistena tuleb märkida eeskätt Viljandit, Võrut, Paidet koos Türi ja Rakveret, aga ka Pärnut ja Tartut.

Kuna Lõuna- ja Lääne-Eesti linnalised asulad, eriti regionaalsed keskused, on nõrgalt arenenud ning nende hulgas puuduvad suuremad tööstuskeskused, siis tuleb regionaalsete keskuste ja üldse linnade võrgu plaanipärast väljaarendamist alustada siit. On vaja pöörata tähelepanu tööstuse arendamisele ja regionaalse keskuse kompleksse väljakujundamisele Viljandis, Võrus, Pärnus ja ka Tartus.

Sel teel on võimalik oluliselt kaasa aidata olemasolevate ebakohtade likvideerimisele vabariigi linnaliste asulate võrgu arenemises ning muuta nii meie linnade võrk kui ka eri linnad vastavaks kaasaja nõuetele ja vajadustele.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Majanduse Instituut*

Saabus toimetusse
14. I 1966

X. ПААЛБЕРГ

О ДИНАМИКЕ ЧИСЛЕННОСТИ НАСЕЛЕНИЯ ГОРОДСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ ЭСТОНСКОЙ ССР

Резюме

Эстонская ССР относится к наиболее урбанизированным районам Советского Союза. По состоянию на 1 января 1965 г. здесь насчитывалось 57 городских поселений, в том числе 33 города и 24 городских поселка, в которых проживало около 62% всего населения республики. По сравнению с 1940 г. численность жителей городских поселений в Эстонии к 1964 г. возросла в 2,1 раза, причем темпы роста в отдельных пунктах были различными. В 1959—1963 гг. быстро увеличивалось население городов Кунда, Нарва, Таллин, Эльва, Кейла и др., тогда как численность жителей Тарту, Вильянди, Раквере, Валга, Пайде, Тюри и др. росла медленно.

Основная часть (94%) прироста городского населения республики за 1959—1963 гг. падала на долю более крупных городов (с численностью населения свыше 10 000 человек) и их спутников; так, на долю одного только Таллина приходилось 42,6%.

Регионально большая часть прироста (78%) падает на города Северной Эстонии, где уже в 1959 г. проживало 67,5% городского населения республики, тогда как территория Северной Эстонии составляет лишь 37% всей территории Эстонской ССР.

Поскольку основным градообразующим фактором являлась промышленность, то наибольшее развитие получили промышленные города и поселки (Нарва, Кунда, Маарду и др.), а также столица республики Таллин. Следующими по темпам развития

были города-спутники и курортные города (Эльва, Кейла и др.). Наиболее медленно росли местные хозяйственные и культурные центры. К последнему функциональному типу относятся 82% городских поселений республики, численность населения которых за последние годы уменьшилась (Муствээ, Калласте, Антсла и др.). Это явление следует считать нормальным, так как с улучшением транспортных условий неуклонно снижается удельный вес местных и повышается удельный вес региональных центров.

Несмотря на то, что после войны составлялись генпланы городов и городских поселков, послевоенное развитие наших городов все же нельзя считать вполне рациональным. Поскольку в республике до сих пор нет проекта районной планировки, то планирование отдельных поселений исходило лишь из нужд каждого поселения в данный момент без учета нужд сети городских поселений в целом. В результате этого некоторые городские поселения развивались слишком быстро (Таллин, Нарва и др.), тогда как развитие других, в особенности перспективных региональных центров Южной и Западной Эстонии (Вильянди, Выру, Тарту и Пярну), было медленным и недостаточным.

В связи с этим в будущем следует основное внимание уделять рациональному развитию в республике сети городских поселений в целом, причем задачей первоочередной важности надо считать создание рациональной сети региональных центров. Поскольку до сих пор развитие населенных пунктов городского типа в Южной и Западной Эстонии происходило значительно медленнее, чем в Северной, следует обратить особое внимание на развитие региональных центров Южной и Западной Эстонии. С этой целью необходимо найти возможности для более широкого развития промышленности в Вильянди, Выру, Пярну и Тарту.

*Институт экономики
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
14/I 1966

H. PAALBERG

ON THE DYNAMICS OF THE POPULATION OF URBAN SETTLEMENTS OF THE ESTONIAN SSR

Summary

The Estonian SSR is one of the most urbanized areas of the Soviet Union. According to the census, by January 1, 1965 there were 57 urban settlements here, including 33 towns and 24 boroughs inhabited by about 62 per cent of the total population of the Republic. In comparison with 1940, the number of the urban population in Estonia had grown 2.1 times by Jan. 1, 1964, the rates of growth being different in separate settlements. In the years 1959—1963 the population of the towns Kunda, Narva, Tallinn, Keila, Elva, was growing rapidly, whereas that of others, e. g. Tartu, Viljandi, Rakvere, Valga, Paide, Türi, etc. showed lower rates of growth.

The main portion (94 per cent) of the increase in the urban population of the Republic in 1956—1963 fell to the share of the larger towns (with 10 000 and more inhabitants) and their satellites; thus, the share of Tallinn accounts for 42.6 per cent of the increase.

Regionally, the greater part of the increase (78 per cent) falls to the share of North-Estonian towns, where there already lived 67.5 per cent of the urban population of the Republic in 1959, in spite of this area being only 37 per cent of the Republic's entire territory.

As the main factor of urbanization is industry, the greatest development was experienced by industrial towns and boroughs (Narva, Kunda, Maardu, etc.) as well as by the capital of the Estonian SSR, Tallinn. The next towns as to the rate of development were the satellite-towns and health resorts (Elva, Keila, etc.). The slowest growth was shown by local economical and cultural centres. The last-mentioned functional type embraces 82 per cent of the Republic's urban settlements, whose population has decreased in recent years (Mustvee, Kallaste, Antsla, etc.). This phenomenon has to be considered normal since the improvement of transport conditions inevitably causes a decrease in the significance of local centres, and an increase in the significance of regional ones.

In spite of the fact that after the war general plans of towns and boroughs were designed, the development of our post-war town development cannot be considered quite rational. As there have not been compiled any designs of regional planning up to the present time, the planning of separate settlements proceeded without accounting

for the needs of a network of urban settlements as a whole, and considered the requirements of the given settlement at the time being, only. As a result, some urban settlements have been developing too rapidly (Tallinn, Narva, etc.), whereas the rates of development of some others, and of some perspective regional centres of South- and West-Estonia in particular (Viljandi, Võru, Tartu and Pärnu) were retarded and insufficient.

In connection with this, special attention ought to be paid to a rational development of the Republic's network of urban settlements as a whole, the task of the prime importance being the creation of a rational system of regional centres.

Since, up to now, the development of the settlements of urban type of South- and West-Estonia has been much slower than the North-Estonia, the promotion of South- and West-Estonian regional centres ought to be in the focus of attention, in particular. Therefore it is imperative to find possibilities for a wider development of industry in the towns Viljandi, Võru, Pärnu and Tartu.

*Academy of Sciences of the Estonian SSR,
Institute of Economics*

Received
Jan. 14, 1966